

УДК: 342.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.22>

ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИСУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Даців С.Я.,

аспірант кафедри конституційного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0004-3036-1760

e-mail: serhii.datsiv@gmail.com

Даців С.Я. До питання генезису екологічної держави в Україні.

Стаття описує та аналізує поняття та ретроспективу зародження, формування екологічної держави на національному та міжнародному рівні. Автор статті звертається до робіт авторів із США та держав Європи, у яких досліджено історію розвитку екологічної держави, а також до робіт українських дослідників, які здебільшого присвячували свої дослідження окремим елементам екологічної держави, наприклад, природоохоронного законодавства. Запропоноване дослідження ґрунтується на природно-правовому типі праворозуміння, керуючись цим типом праворозуміння автор розглядає екологічну державу як етап еволюційного розвитку держави, яка реагує на антропогенні виклики для природного середовища. Дослідження базується на логічному методологічному підході, основними методами якого є аналіз та абстрагування. Основним загальнонауковим методом у цій роботі є системний підхід на основі якого екологічна держава розглядається як система взаємопов'язаних елементів, а спеціальним методом є історичний. У статті під екологічною державою розуміється теоретико-правова категорія характеристики конституційного ладу держави, яка на політичному рівні визнає важливість екологічного порядку денного для національної політики як у поточний момент, так і в майбутньому та створює відповідні правові, адміністративні, фінансові механізми для формування, адаптації та ефективної реалізації загальнодержавної політики у сфері екології, встановлює правила поведінки, які резонують із сформованим на відповідному етапі розвитку суспільства запитом та виконуються як державою, так і суспільством. Автор аргументує, що про зародження екологічної держави як явища можливо говорити з 60-70-х років XX століття, коли держави почали визнавати необхідність подолання негативних наслідків людської діяльності та збереження навколишнього природного середовища для майбутніх поколінь. Простежено та описано закріплення на міжнародно-правовому рівні в 70–80-х роках XX століття екологічних прав людини як складової екологічної держави. Проаналізовано процес формування екологічної держави в Україні починаючи із совєцького періоду до сьогодення. На основі аналізу програмних документів державного рівня часів незалежності України визначено вектори розвитку екологічної держави в Україні.

Ключові слова: екологічна держава, конституційний лад, навколишнє середовище, право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, довкілля, екологічні права, права людини.

Datsiv S.Ya. To question of genesis of environmental state in Ukraine.

The article traces and examines the notion and historical evolution of the environmental state on the national and international scales. The author refers to scholarly writings of researchers from the United States and countries of Europe exploring the historical evolution of the environmental state, as well as research by Ukrainian scholars, who have been interested mostly in separate components of the environmental state, e.g., environmental protection legislation. The work presented is based on the natural-law school of legal theory, based on which the author understands the environmental state as a stage of development in the progress of the state, confronting human-made problems to the natural world. The research applies a logical methodology, analysis, and abstraction being its major tools. The main general scientific method used in this study is the systemic approach, which considers the environmental state as an interconnected

system of components, while the historical method serves as a special technique. In the article in question, environmental state is conceptualized as a theoretical and legal notion describing the constitutional form of a nation. It is a structure that politically acknowledges the precedence of the environment in national policy for both current and future generations. It also establishes requisite legal, administrative, and fiscal frameworks required for making, revising, and effectively applying national environmental policies. Moreover, it establishes behavioural norms that correspond to the changing demands of society and are followed by the government and the public. The writer contends that the origin of the environmental state as a concept is traceable to the 1960s and 1970s, during which governments became aware of the necessity to mitigate the adverse effects of human activities and preserve the natural environment for coming generations. The article discusses international legal consolidation of environmental human rights in the 1970s and 1980s as an integral component of the environmental state. Furthermore, it discusses the evolution of the environmental state in Ukraine from the Soviet era to the current period. Through the analysis of state-level policy documents in the period since Ukraine gained independence, the article identifies main developmental pathways of the environmental state within the country context.

Key words: environmental state, constitutional form, environment, right for save for human's life and health natural environment, ecological rights, human rights.

Постановка проблеми. Попри наявність в Україні досліджень, присвячених екологічній державі, все ще існує потреба у з'ясуванні й описі історичної ретроспективи її зародження та розвитку як на глобальному, так і на національному рівнях. Це необхідно для визначення часу виникнення цього елемента державно-правової дійсності та виявлення особливостей його еволюції. Аналіз історії також дає змогу простежити взаємозв'язки між міжнародно-правовими засадами екологічної держави та елементами, присутніми в національній правовій системі.

Метою статті є відповісти на питання, коли виникло явище «екологічна держава» та як відбувався його розвиток протягом десятиліть. Зокрема, цей процес розглядається в українському контексті.

Стан опрацювання проблематики. Історія розвитку екологічної держави чи окремих її елементів є предметом наукових розвідок численних дослідників в Європі та США. Наприклад, відомими в Україні є публікації Джеймса Мідоукрофта (James Meadowcroft) [7], Андреа Дуїта (Andreas Duit), Джона Драйзека (John Dryzek) [5], Артура Моля (Arthur P. J. Mol).

В Україні публікації зазвичай присвячені історії розвитку окремих елементів екологічної держави, одним із яких є природоохоронне законодавство. Історія його розвитку розкрита у працях Я.М. Лазаренка [12], А.М. Кондратоової, Ж.Б. Сабо, І.І. Голубевої [13], Н. Тішкової [14], Н.Л. Волятицької [19], В. Полубатко [20], А.П. Гетьман [31], [45] К.М. Лісогорова [50], Г.В. Анісімова [49], В.В. Костицький [46], Н.В. Ільків [52] та інших. Другим елементом є екологічні права, зокрема історія їх розвитку. Це питання розкривається у монографії А.П. Гетьмана [45], також йому присвятили свою увагу такі дослідники як А.М. Савчин [15], Е. Кондур, М.В. Краснова, В.В. Костицький та інші.

Нам не вдалось виявити наукових публікацій, присвячених історичному розвитку екологічної держави як комплексного явища, що об'єднує зазначені та інші елементи. Тож, ймовірно, ця робота стане першою у цьому напрямку.

Виклад основного матеріалу. У західній правовій думці поняття «екологічна держава» вже тривалий час є об'єктом правових і політичних досліджень. В Україні тільки зароджується інтерес дослідників до концепції екологічної держави, як наслідок національні дослідження у цьому напрямку поки нечисленні. Попри це, українські науковці, такі як О.В. Павлова, Н.К. Дашковська, Н.М. Крестовська, О.Є. Проць, О.В. Гасай, А.Ф. Миколишин, В.О. Гайдамака, проявляють активний інтерес до цієї концепції та зробили суттєвий внесок у становлення відповідного напрямку досліджень у вітчизняній юриспруденції.

Важливим аспектом дослідження цього явища державно-правової реальності є розуміння історії розвитку екологічної держави як поєднання п'яти складових: державної політики, сукупності правових норм, державного апарату, екологічних прав людини та міжнародно-правової рамки, яка визначає зобов'язання держав у сфері охорони навколишнього середовища.

Дослідження показало, що розвиток екологічної держави в Україні органічно вписується у глобальний контекст, тож можна стверджувати, що українська екологічна держава розвивалася відповідно до світових тенденцій.

Важливо зазначити, що в статті екологічна держава розглядається як комплексне явище, а тому історичний аналіз окремих її елементів, зокрема екологічних прав, подано тут доволі поверхнево. Утім, з огляду на значущість цього елементу та його прикладне значення, вважаємо, що історія становлення екологічних прав і їх конституціоналізація потребує окремого дослідження.

Автор вважає за необхідне окреслити методологічні засади запропонованого дослідження. Формування набору методів для сучасного правового дослідження слід починати з окреслення типу праворозуміння, у межах якого виконуватиметься відповідна розвідка [1, 10]. Погоджуємось з думкою В. Копчі, що одним із перших чинників методології є окреслення типу праворозуміння [2, 20]. У цьому дослідженні використано природно-правовий тип праворозуміння, як закономірності владного регулювання та саморегулювання людської поведінки, що у конкретно-історичних умовах забезпечують збереження і розвиток людини та суспільства [3, с. 354-355].

На основі цього типу праворозуміння екологічна держава розглядається як етап еволюційного розвитку держави, яка реагує на виклики спричинені погіршенням стану навколишнього природного середовища внаслідок людської діяльності, та визнає необхідність збереження навколишнього середовища в умовах, що уможливить вільний, здоровий та якісний розвиток людини. Вона створює правові, організаційні, політичні механізми для ефективного та антропоцентричного управління сферою охорони довкілля.

Дослідження базується на логічному методологічному підході, основними методами якого є аналіз, що дозволяє вивчати внутрішній екологічної держави шляхом виокремлення її складових, таких як правові норми, державний апарат, інституції та екологічні права людини та абстрагування, у межах якого екологічна держава розглядається як абстрактна теоретична категорія без прив'язки до особливостей тієї чи іншої правової системи.

Основним загальнонауковим методом у цій роботі є системний підхід, адже екологічна держава аналізується як система взаємопов'язаних елементів, зокрема, державної політики, правових норм, державного апарату, екологічних прав людини, міжнародно-правової рамки, що визначає міждержавні зобов'язання щодо збереження, захисту навколишнього природного середовища.

Спеціальним методом дослідження є історичний метод [4, 44], який дозволив простежити особливості становлення екологічної держави через ретроспективний аналіз та опис процесу її еволюції та виявити особливості держави як суб'єкта, що встановлює правила та регулює суспільні відносини.

Перед початком опису історичного розвитку доцільно визначитись із змістом поняття «екологічна держава».

У західній літературі можна зустріти такі терміни як «зелена держава» («green state») [5, с. 165], «екологічна держава» («environmental state», «ecological state», «ecostate») [6, с. 322; 7, с. 18].

В українських публікаціях на тему екологічної держави зазвичай використовують термін екологічна держава, так В. Гайдамака вважає, що оптимальним є використання саме терміну екологічна держава, оскільки він найбільш повно відповідає поточному емпірично орієнтованому порядку денному [8, с. 22], Н.К. Дашковська також віддає перевагу терміну екологічна держава [9, с. 8], до неї приєднуються О.В. Гасай та А.Ф. Миколишин [10, с. 26]. Н.М. Крестовська та О.Є. Проць послуговуються терміном «держава дружна до довкілля» [11, с. 23].

Існує різноманітне коло визначень поняття екологічна держава. У цій статті під екологічною державою розуміється теоретико-правова категорія характеристики конституційного ладу держави, яка на політичному рівні визнає важливість екологічного порядку денного для національної політики як у поточний момент, так і в майбутньому та створює відповідні правові, адміністративні, фінансові механізми для формування, адаптації та ефективної реалізації загальнодержавної політики у сфері екології, встановлює правила поведінки, які резонують із сформованим на відповідному етапі розвитку суспільства запитом та виконуються як державою, так і суспільством.

Доцільно також прокоментувати використання ще кількох термінів, які часто зустрічатимуться у цій статті, зокрема «довкілля», «навколишнє природне середовище», «природне середовище». У цій статті терміни «довкілля» та «навколишнє середовище» розглядаються автором як тотожні та включають і об'єкти природного середовища, і соціальні фактори, які визначають умови життєдіяльності людини і зумовлюють її фізичний та психічний стан. Водночас поняття «навколишнє природне середовище» слід розглядати як таке, що стосується виключно природи та співвідноситься із термінами «довкілля» та «навколишнє середовище» як елемент та ціле.

Держава з давніх давен встановлювала правила поведінки людей відносно природних об'єктів. Я. Лазаренко [12, с. 131], Кондратова А., Сабо Ж. та Голубева І. [13, с. 78] повідомляють

відповідні правила у джерелах права Київської Русі часів Ярослава Мудрого. Законодавчі акти пізніших державних утворень на території сучасної України також містили «природоохоронні норми», зокрема, згадують статuti Великого князівства Литовського, Руського й Жемайтійського 1529, 1566, 1588 років [14, с. 36], кожен із яких містив розділ, який регулював правові відносини пов'язані із використанням природних об'єктів [15, с. 146-147].

Ці обставини можуть спокусити виводити генезис екологічної держави на українських землях від XI століття, а тому вважаємо за доцільне викласти детальні міркування з цього приводу.

Основоположним твердженням у цьому контексті має бути поділ об'єктів природи на природні ресурси та природні об'єкти, про який говорив В. Андрейцев [16, с. 9], відповідно до якого природні ресурси підлягають правовому регулюванню відносин щодо використання та відтворення, а природні об'єкти підлягають збереженню та охороні, як такі, що мають цінність для суспільства, держави, науки.

На думку автора цієї статті законодавство тих часів захищало природні ресурси не як природні об'єкти, а як об'єкти права власності третіх осіб (князя, бояр тощо) на відповідні ресурси, які були перш за все економічною основою державного устрою [17, с. 27; 18, с. 87]. Слід визнати, що автор не перший, хто дійшов такого висновку; на доцільності цього підходу ще у 2005 році наголосила Н. Волятицька [19, с. 148].

Подальший період, який умовно можна обмежити серединою XIX століття, позначився збереженням ставлення до природи як ресурсної бази [20, с. 29]. Н. Тішкова вказує, що за часів правління Петра I, у 1722 році було створено лісове управління та систему охорони лісів [14, с. 37], однак ліс розглядався як ресурс для кораблебудування, яке мало дати інструменти для втілення експансивних планів російської держави.

Держава протягом усієї історії, яку можна простежити за письмовими джерелами, виступала регулятором у відносинах людини із природою, однак така активність була зумовлена не турботою про природу, а ставлення до природи як до джерела ресурсів.

Продовжуючи розмову про українські землі, певні зрушення у напрямку захисту природних об'єктів можна спостерігати у другій половині XIX та на початку XX століття. У цей період українські землі були колоніями двох імперій – Австрійської (Австро-Угорської) та Російської.

До кінця XIX століття на території Австро-Угорщини була впроваджена та діяла значна кількість нормативних актів природоохоронного характеру. Австрійське крайове природоохоронне законодавство відповідало прогресивній світовій та європейській законодавчій практиці кінця XIX – початку XX століття [21, с. 5, 31].

У Російській імперії також існували правила, які регулювали діяльність людини заради забезпечення громадського здоров'я [22, с. 430-431].

З середини XIX століття під дією рухів за участю науковців-природознавців починає розвиватись законодавство щодо охорони окремих об'єктів природи, але поява у XIX на початку XX століть заповідників та інших природоохоронних територій була результатом діяльності недержавних об'єднань науковців та ентузіастів, так званий рух за збереження (conservation movement), який став відповіддю на прискорення змін у демографічній ситуації у світі та посилення перетворюючого впливу людини на природу, а також був результатом змін у людському усвідомленні навколишнього світу у XVIII–XIX століттях [23, с. 281]. Саме результатом таких рухів стало закріплення спеціального статусу лісу Фонтенбло у Франції створення Йосемітського та Єлоу-стоунського національних парків у США [24, с. 22-23], закріплення охоронного статусу скель на Дніпрі за результатами зусиль Хортицького товариства охранителів природи [25, с. 11].

Допустимо стверджувати, що період з середини XIX століття до кінця 40х років XX століття став часом, коли у людства на глобальному рівні стало зароджуватись розуміння необхідності захисту навколишнього середовища у відповідь на посилений вплив людської діяльності на природу.

З кінця 40-х до кінця 70-х років XX століття формуються глобальні засади, на яких побудована сучасна екологічна держава.

Першою знаковою подією на міжнародному рівні стало створення у 1948 у французькому місті Фонтенбло Міжнародної спілки збереження природи (IUCN) шляхом підписання представниками урядів та природоохоронних організацій, під керівництвом ЮНЕСКО, офіційного акта про створення спілки. Унікальність організації у той час полягала у тому, що це була перше та єдине утворення, яке концентрувало свою увагу на комплексних проблемах природи [26].

Важливою подією також стала Конференція ООН з проблем середовища, оточуючого людину, (Стокгольмська конференція). Передумовою для скликання якої стала резолюція Економічної та Соціальної ради № 1346 «Питання скликання міжнародної конференції з проблем навколишнього середовища людини» [27], яка закликала до обговорення проблем навколишнього середовища на платформі ООН. Конференція відбулась у 1972 році у Стокгольмі і в її роботі взяли участь представники із 113 держав-учасниць ООН [28]. Це стало першим настільки масштабним заходом присвяченим проблематиці захисту навколишнього середовища та зумовило подальші зміни у політиці на глобальному рівні [29, с. 6].

Результатом роботи конференції стала Декларація з проблем оточуючого людину середовища (Стокгольмська декларація). Документ проголошував 26 принципів, серед яких, зокрема, визнання права людини на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі (Принцип 1), проголошення необхідності напрацювання уніфікованого підходу держав до планування свого розвитку та забезпечення відповідності такого розвитку потребам охорони і покращення навколишнього середовища на благо населення держав (Принцип 13), визнання того, що національні установи мають бути наділені завданнями планування, управління та контролю за ресурсами навколишнього середовища держав з метою підвищення якості навколишнього середовища (Принцип 17).

Як підкреслює Мідоукрофт (Meadowcroft), незважаючи на те, що амбітні та прогресивні декларації Стокгольмської Конференції не набули негайного безпосереднього втілення у політичних ініціативах, вони стали вагомими елементами системної політики із довгострокового управління екологічними бар'єрами, яка поглибила інтеграцію між ухваленням рішень у сфері екології та економіки, диверсифікації набору політичних інструментів та залучення ширшого кола заінтересованих суб'єктів до політичного процесу в сфері екології, становлення глибокої міжнародної співпраці [7, с. 3-4].

Підкреслюють також важливе світоглядне значення Конференції, зокрема, задекларовано можливість поєднання економічного зростання та захисту навколишнього природного середовища, звернуто увагу на транскордонні проблеми, серед яких забруднення повітря на великі відстані, загрози здоров'ю і добробуту людей у міському середовищі, досягнуто консенсусу між країнами, що розвиваються та індустріально розвиненими державами щодо необхідності об'єднання зусиль у протистоянні екологічним викликам [30, с. 12].

Кінець 60-х – початок 70-х років також характеризується формування національних органів з питань охорони навколишнього середовища у таких державах, як Швеція (1969 р.); США (1970 р.); Сполучене Королівство (1970 р.); Канада (1970 р.); Японія (1971 р.); Франція (1971 р.). Після Стокгольмської конференції 1972 року, багато інших країн у всіх регіонах світу наслідували цей приклад, створивши національні координаційні інституції з охорони навколишнього природного середовища, деякі на державному та регіональному рівнях, а також у структурі центрального уряду. Національне природоохоронне законодавство розвивалося швидкими темпами. У період 1971–75 років у країнах ОЕСР було прийнято тридцять один основний національний закон про охорону довкілля. Це порівняно з чотирма законами у 1956–60 роках, десятьма у 1960–65 роках та вісімнадцятьма у 1966–70 роках [30, с. 13].

Варто зазначити, що саме у 1960 році в усіх країнах, які на той момент входили у Совецький Союз у статусі республік були ухвалені закони про охорону природи, що ознаменувало собою початок такого елементу державно-правової дійсності як правова охорона природи [31, с. 12]. Це дає підстави стверджувати, що усвідомлення необхідності активних дій зі сторони держави в напрямку збереження та захисту навколишнього середовища було глобальною тенденцією, яка охопила як капіталістичні, так і соціалістичні держави.

Мідоукрофт (Meadowcroft) [7, с. 3] пропонує поділяти процес формування екологічної держави на два періоди розділені між собою на перетині 80-90х років ХХ століття. Перший період відзначається утворенням центральних урядових інституцій головним завданням яких є контроль над промисловим забрудненням та подальшим розширенням екологічного порядку денного та ускладненням та поглибленням регуляторного впливу.

Така періодизація актуальна і для України, адже у 1965 році було сформовано Головне управління з охорони природи, заповідників і мисливського господарства при Міністерстві сільського господарства СРСР [32, с. 400], надалі указом Президії Верховної Ради УРСР від 14 березня 1967 року утворено Державний комітет Ради Міністрів Української РСР по охороні природи в статусі республіканського органу з охорони природи і використання природних багатств республіки [33].

Другий період охарактеризувався систематичними спробами керувати довгостроковими екологічними проблемами. Ця фаза характеризується переходом від секторально-фрагментованого і здебільшого заснованого на законодавстві регуляторного підходу до інтегрованої екологічної політики, що характеризується «м'якшими» та/або гнучкішими інструментами, такими як добровільні угоди, екологічне маркування або реформи екологічного оподаткування [34, с. 570]. Часовими рамками цього етапу є перетин 80-90х років XX століття [34, с. 587; 30, с. 22].

На міжнародному рівні другий етап ознаменували Доповідь Всесвітньої комісії з навколишнього середовища і розвитку 1987 року «Наше спільне майбутнє» (відома як доповідь «Комісії Брундтланд»), яка закріпила сталий розвиток як легітимну та корисну мету [30, с. 18], та Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку, яка проходила з 3 по 14 червня 1992 року у Ріо-де-Жанейро («Саміт Землі»), яка підкреслила взаємозв'язок між економікою та навколишнім середовищем і те, що успіх в одному секторі вимагає заходів в інших секторах задля збереження сталості у часовій перспективі та підтвердила, що сталий розвиток є досяжною ціллю для людей всього світу. Вагомим результатами Конференції став так званий «Порядок денний 21» план дій щодо сталого розвитку у XXI столітті [35].

На Саміті Землі також була відкрита до підписання Конвенція про біорізноманіття, міжнародна угода щодо збереження біологічного різноманіття, сталого використання його компонентів та рівного розподілу вигод від використання генетичних ресурсів. Україна підписала Конвенцію у 1992 році, ратифікувала у 1994. Картахенський протокол про біобезпеку – додаткова угода до Конвенції про біорізноманіття направлений на захист біологічного різноманіття від потенційних ризиків, спричинених генетично зміненими організмами, які є результатом сучасних біотехнологій.

У 1990 році Міжурядова група експертів зі зміни клімату (IPCC) випустила звіт щодо наявної науково-підтвердженої інформації про зміну клімату та доступні реалістичні стратегії для розв'язання проблем зміни клімату, який констатував природний парниковий ефект, який робить Землю теплішою, ніж вона була б без нього [36, с. 5-6].

У відповідь на висновки звіту на першому Саміті Землі в Ріо-де-Жанейро в 1992 році прийняли Рамкову конвенцію ООН про зміни клімату. З моменту набуття чинності в 1994 році, основною метою Конвенції є запобігання небезпечному антропогенному втручання в кліматичну систему шляхом зменшення викидів парникових газів. Сторонами Конвенції є 198 держав включно з Україною (з 1996 року). У 1997 році було прийнято Кіотський протокол, який встановлює обов'язкові цілі щодо зменшення викидів, а в 2015 році укладено Паризьку угоду (ратифікована Законом України від 14 липня 2016 р. № 1469-VIII), метою якої є обмеження глобального потепління до значень значно нижче 2, бажано до 1,5 градуса Цельсія порівняно з доіндустріальними рівнями.

Друга половина XX століття характеризується формуванням того, що на початку статті ми визначили як екологічна держава. Процес формування можливо умовно поділити на два етапи, першим із яких є формування правової та адміністративної інфраструктури, який відбувається у різних країнах світу у період з 1960 по 1980-ті роки, другий етап це впровадження інтегрованих політик, які мають на меті об'єднати правові, адміністративні, економічні та ідеологічні механізми для вирішення екологічних завдань, цей етап також характеризується початком формування глобальних комплексних міжнародних договорів, покликаних впровадити комплексні економіко-правові механізми на міжнародному рівні.

У контексті розвитку екологічної держави неможливо не згадати екологічні права, зокрема, право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище. Уже Стокгольмською декларацією (Принцип 1) визнавалось право людини на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі. У подальші роки екологічні права знайшли своє відображення в регіональних угодах. Африканська хартія прав людини і народів 1981 року передбачає, що «всі народи мають право на загальне задовільне навколишнє середовище, сприятливе для їхнього розвитку» (стаття 24). Американська конвенція про права людини в галузі економічних, соціальних і культурних прав 1969 року (Сан-Сальвадорський протокол) включає до свого Додаткового протоколу 1989 року аналогічне положення: «Кожна людина має право жити в здоровому навколишньому середовищі» [37, с. 55].

Наступною віхою міжнародно-правового закріплення права на здорове навколишнє природне середовище стала Всесвітня хартія природи затверджена Генеральною Асамблеєю ООН у 1982 році. Людину було визнано частиною природи, наголошено на важливості життя в гармонії з природою, а також на тому, що все життя має внутрішню цінність і заслуговує на повагу незалежно

від його цінності для людини. Хартія підкреслює, що підтримання балансу і якості природи, а також збереження природних ресурсів має важливе значення для нинішнього і майбутніх поколінь [38, с. 17].

Наступним кроком стало підкреслення у доповіді Комісії Брундтланд того, що «всі люди мають фундаментальне право на навколишнє природне середовище адекватне їх здоров'ю та добробуту» [36, с. 235].

У Гаазі за ініціативи Франції, Нідерландів та Норвегії та участі 24 держав 11 березня 1989 року була підписана представниками двадцяти чотирьох держав у Гаазі з ініціативи. У Декларації зазначається, що «обов'язок спільноти націй перед нинішнім і майбутніми поколіннями полягає в тому, щоб зробити все можливе для збереження якості атмосфери [42, с. 428].

Узагальнюючи можемо зазначити, що до початку 90-х років XX століття право людини на здорове навколишнє природне середовище набуло міжнародно-правового статусу на глобальному рівні.

Другим етапом становлення екологічних прав є їх конституціоналізація. Вперше ці права з'явилися у конституціях Португалії (1976) та Іспанії (1978), а до 2012 року ці права були закріплені уже у конституціях 177 із 193 держав-учасниць ООН [41, с. 5].

Застосовуючи періодизацію Мідоукрофта (Meadowcroft) можемо констатувати, що на першому етапі формування екологічної держави відбулось міжнародно-правове закріплення екологічних прав, зокрема, права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, а в основному на другому етапі розпочався процес закріплення цього права у конституціях держав.

Другим важливим висновком є те, що право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище є не винаходом конкретної правової культури, а продуктом міжнародного співробітництва, яке після міжнародно-правового визнання було перенесено в національне законодавство держав.

У совєцький період доктринальне розуміння ролі держави в захисті навколишнього середовища формувалось під впливом ухвалення позитивного права, тобто, спочатку встановлювались норми, а потім науковці конструювали доктринальний матеріал на її основі. Таким чином, доктрина завжди обмежувалась позитивним правом. Додатково тодішня совєцька доктрина не вивчала підходи зарубіжних країн.

Положення законодавства залишались декларативними, а фінансово-економічні інструменти їх втілення не були передбачені. Цей підхід певний час зберігався і в Україні, і зберігається і досі. Як слушно зауважував ще у 2003 році В. Костицький [46, с. 55] юридична ідентифікація права ще не означає його ефективну реалізацію.

Процес закріплення екологічних прав громадян у законодавстві України в совєцький період можна охарактеризувати як поступовий, фрагментарний та реактивний. Розпочався він із ухвалення Конституції (Основного закону) УРСР у 1978 році, хоча документ не проголошував прямо право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, але його норми, зокрема, стаття 18, породила доктринальну дискусію щодо цього права. На перетині 1989-90 років на рівні постанов Верховної Ради УРСР були закріплені такі права як право громадян та громадських організацій в обговоренні і розв'язанні екологічних проблем, участі у заходах щодо охорони природи, заходах з екологічного контролю та експертизи, право на доступ до екологічної інформації. Імовірно так влада намагалась компенсувати свої безвідповідальні дії, які погіршили наслідки Чорнобильської катастрофи. У 1991 році із ухваленням Закону УРСР «Про охорону навколишнього природного середовища» на рівні закону були закріплені екологічні права громадян, які у 1996 році будуть відображені у Конституції України.

За час перебування України в складі Совєцького Союзу були закладені правові та адміністративні основи для формування екологічної держави. Законодавство ухвалене у ті часи або стало основою для актів після відновлення незалежності України або зберегло свою дію на подальші роки, як, наприклад, Закон Української РСР «Про охорону навколишнього природного середовища», який до ухвалення Конституції України у 1996 році був документом найвищої юридичної сили, який закріплював екологічні права громадян. Совєцький період багато в чому зумовив розвиток екологічної держави в подальші роки існування України як незалежного суб'єкта. Зокрема, саме совєцькою спадщиною є низька ефективність законодавства у сфері навколишнього середовища та умови у яких достатньо забезпечити лише формальне дотримання відповідних вимог без належного контролю зі сторони держави за тим наскільки дієвими є вимоги та які результати їх виконання.

Після відновлення незалежності України законодавство в сфері навколишнього середовища розвивалось стрімко в частині кількості відповідних актів, але не надто прогресивно в аспекті їх дієвості та ефективності.

У 90х роках спостерігається значне зростання кількості законодавства в сфері екології, зокрема, ухвалено Закони України «Про навколишнє природне середовище» (1991 р.), «Про природно-заповідний фонд України» (1992 р.), «Про охорону атмосферного повітря» (1992 р.), «Про тваринний світ» (1993 р.), «Про екологічну експертизу» (1995 р.), Кодекс України про надра (1994 р.), Лісовий кодекс (1994 р.), Водний кодекс (1995 р.).

У 1994 році був ухвалений Закон України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», який у статті 4 закріплював право громадян на безпечні для здоров'я і життя продукти харчування, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище.

З ухваленням Конституції України у 1996 році екологічна держава в Україні набула конституційно-правового статусу. Основний закон містив цілу низку статей, які можна віднести до категорії норм, що формують державу як екологічну. Так, відповідно до статті 16 «Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави».

Положення статті 16 є класичним прикладом норм, які належать до групи обов'язків уряду захищати навколишнє середовище. За класифікацією деяких західних дослідників положення статті 16 можливо віднести до групи декларативних [47, с. 843], оскільки вони проголошують фундаментальний статус такого напрямку державної політики як забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. На нашу думку положення статті 16 Конституції таки покладають на державу певну відповідальність за забезпечення екологічної безпеки, збереження екологічної рівноваги та подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Ця відповідальність повинна бути відображена у державній політиці, в першу чергу у програмах розвитку національної економіки, енергетичного сектору та промисловості. Додатково, на основі статті 16 Конституції, держава зобов'язана забезпечувати певний бажаний зміст та якість законодавства, яке відображатиме належне місце екологічних питань серед пріоритетів державної політики. Ця наша думка підтверджується і поточними реаліями України. Так, в Україні діють закони України «Про стратегічну екологічну оцінку», «Про оцінку впливу на довкілля», окрім того низка вимог екологічного характеру міститься у Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» Кодексі законів про надра, Земельному Кодексі тощо. Те, що проголошений у статті 16 Конституції обов'язок держави знаходить своє відображення у чітких вимогах законодавства, дає підстави для висновку, що стаття 16 містить не просто декларацію національних пріоритетів, а й є певним стандартом нормотворчої діяльності.

Окрім статті 16, Конституція також містить статтю 50, частина перша якої проголосила право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, частина друга цієї статті гарантує кожному право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення [48].

У поєднанні зі статтею 55 Конституції України, яка гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а також право на звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України; проголошує право кожного звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, право кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, а також право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань, частина друга статті 50 Конституції України формує конституційний процесуальний інститут захисту екологічних прав.

Інші положення Конституції України, такі як стаття 34 проголосили право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, стаття 36 – право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, стаття 38 – право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до

органів державної влади та органів місцевого самоврядування), стаття 39 – право на мирні зібрання, стаття 40 – право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, стаття 41 проголосила, що використання власності не може погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Окрім прав, Конституція передбачає і екологічні обов'язки людини, зокрема стаття 66 встановлює що «кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки».

Ухвалення Конституції України, яка містить низку норм пов'язаних із охороною навколишнього природного середовища, позначило становлення Конституції, як регулятора поведінки людини в природі [49, с. 35], а також завершення формування інституту конституційних засад у сфері екології [19, с. 151]. Положення щодо питань охорони довкілля займають вагомe місце у тексті основного закону України, як серед основних засад конституційного ладу держави, так і серед інших важливих положень, що стосуються прав і свобод людини і громадянина, повноважень органів державної влади тощо [50].

Щонайменше із 2004 року дослідники звертають увагу на необхідності подальшого розвитку та вдосконалення інституту конституційних засад в екологічному праві [19, с. 151] та пошуку конфігурацій закріплення у Конституції норм про охорону навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, які б відповідали викликам ХХІ століття [52, с. 79], чим закладається доктринальний фундамент для пошуку шляхів подальшого розвитку екологічної держави в Україні.

Уже в 1998 році на основі статті 16 Конституції України було розроблено та затверджено постановою Верховної Ради України Основні напрями державної політики України у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки (далі - Основні напрями) [53]. Документ констатував відсутність у попередніх періодах розвитку ефективно діючих правових, адміністративних та економічних механізмів природокористування та без урахування вимог охорони навколишнього природного середовища, а також низький рівень екологічної свідомості суспільства та наголосив на негативних наслідках, до яких призвели такі обставини. Документ аналізував стан державної політики у таких сферах як промисловість, сільське господарство, енергетика, транспорт, управління водними, земельними ресурсами, атмосферне повітря, тваринний та рослинний світ тощо. Показово, що усі показники України у відповідних сферах аналізу порівнювались із показниками США та країн Європи, що свідчить про усвідомлення тодішнім законодавцем та фахівцями, залученими до написання документу, відсталості та неефективності механізмів державно-правового управління в сфері навколишнього середовища у державах, які ще десятиліття тому перебували у складі російської імперії у її совєцькій реінкарнації.

Основні напрями визначали пріоритети охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів, серед яких, гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля, зведення до мінімуму шкідливого впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; поліпшення екологічного стану басейнів рік України та якості питної води; стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону; будівництво нових та реконструкція діючих потужностей комунальних очисних каналізаційних споруд; запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану; формування збалансованої системи природокористування та адекватна структурна перебудова виробничого потенціалу економіки, екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті; збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, заповідна справа.

Документ також передбачав формування економічного механізму природокористування, складовим елементом якого було проголошено активну інтеграцію України в європейські та світові природоохоронні процеси. З цього допустимо виснувати, що ще у 1998 році був закладений сценарій розвитку екологічної держави в Україні – з орієнтуванням на практики Європейського Союзу.

З 1999 року України ратифікувала Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) [54] та втілила в національне законодавство механізми доступу до екологічної інформації, участь громадськості в ухваленні рішень щодо питань навколишнього середовища.

Початок формування апарату в сфері управління екологією почався зі створення на базі Державного комітету УРСР з охорони природи було створено Міністерство охорони навколишнього природного середовища, яке у подальші роки пройшло неодноразове переформатування. Загалом державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища відповідно до законодавства України здійснюють Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважені державні органи, а також місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

У 2004 році було сформовано законодавчі передумови для розвитку законодавства в сфері екології у гармонії із відповідним законодавством ЄС, Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 передбачав, що сфера довкілля є пріоритетною в якій здійснюється адаптація законодавства України.

Важливим етапом становлення екологічної держави в Україні став 2010 рік, коли вперше на законодавчому рівні був ухвалений стратегічний документ – Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», який визначив мету національної екологічної політики – стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Закон також передбачав, що основними вимогами до законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища є його відповідність Конституції України, наближення до відповідних директив ЄС, забезпечення впровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна, соціальна прийнятність, реалістичність, економічна ефективність. Законодавство має сприяти гнучкому застосуванню відповідних економічних інструментів для стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій, розв'язанню екологічних проблем на місцевому рівні. Ставив завдання приведення у відповідність екологічного законодавства України із положеннями джерел *acquis communautaire* Європейського Союзу.

На виконання вимог закону у частині імплементації права ЄС уже в грудні 2012 року був затверджений Базовий план адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Базовий план апроксимації) [55].

Таким чином, уже в 2010 році були закладені основи для імплементації законодавства ЄС в сфері екології та законодавства України. Цей процес продовжився і поглибився у наступні роки у зв'язку з підписанням Угоди про Асоціацію, набуттям Україною статусу держави-кандидата в ЄС.

Також з 2011 року розпочинається практика формування та затвердження Кабінетом Міністрів України чотирьохрічних національних планів дій з охорони навколишнього природного середовища [56].

Загалом період кінця 90х першого десятиліття двохтисячних можна охарактеризувати оцінкою Марго Волстрьом (Margot Wallström), яка ще у 2005 році зазначила, що політична та економічна трансформація послабила навантаження на навколишнє середовище та водночас ознаменувалась бюджетною кризою, яка вплинула на можливості підтримувати інфраструктуру захисту навколишнього середовища та спонукала органи в сфері навколишнього середовища сконцентруватись на генеруванні фінансових ресурсів, аніж на зміні поведінки. Також органи в сфері навколишнього середовища надалі роблять своїм пріоритетом втілення у життя часто недосконалих законів та правил, хоча доцільніше було б орієнтуватись на обґрунтовані цільові показники щодо захисту здоров'я громадян та навколишнього середовища [58, с. 12].

Із набранням чинності для України Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони у вересні 2014 року закріпився курс української екологічної держави на зближення із моделлю екологічної держави в рамках Європейського Союзу. Текст Угоди містить загальну статтю 292 відповідно до якої Сторони визнають важливість міжнародного управління з питань охорони навколишнього середовища та угод як відповідь міжнародного співтовариства на глобальні й регіональні проблеми у сфері охорони навколишнього середовища. Також статті Угоди щ 360 по 366 які встановлюють рамки у яких відбуватиметься співробітництво Сторін в сфері навколишнього середовища. Зміст цих статей вимагає від України впровадження інституційних

реформ для досягнення цілей угоди, що означає, що має не просто бути розроблено законодавство, а й те, що механізми його реалізації повинні працювати ефективно відповідно до кращих практик Європейського Союзу.

З 2016 року Україна ратифікувала Паризьку кліматичну угоду, а в липні 2021 року Кабінет Міністрів України хвалив Оновлений національний визначений внесок України до Паризької Угоди (НВВ2). У документі закладена ціль – до 2030 року скоротити викиди парникових газів до рівня 35% від рівня 1990 року [57].

У червні 2022 року Україна отримала статус держави-кандидата у члени Європейського Союзу, що дало новий імпульс розвитку екологічної держави в Україні.

Реформування екологічної держави в Україні відповідно до стандартів Європейського Союзу не відбувається безхмарно. Так, на початку 2023 року [59] Україна отримала один бал із п'яти відповідно до оприлюдненої Європейською комісією оцінкою відповідності *acquis* Європейського Союзу.

Станом на липень 2024 року в Україні у першому читанні схвалено проєкт закону № 11310 від 31.05.2024 «Про основні засади державної кліматичної політики», який є євроінтеграційним та визначає правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого розвитку України, досягнення кліматичної нейтральності, адаптації до зміни клімату, виконання міжнародних зобов'язань України у цій сфері, а також засад створення національної системи інвентаризації антропогенних викидів із джерел та абсорбції поглиначами парникових газів, функціонування національної системи відстеження впровадження політик і заходів та прогнозування у сфері зміни клімату. У липні 2024 також було ухвалено Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення», який встановлює правові та організаційні засади щодо запобігання, зменшення та контролю забруднення, що виникає в результаті провадження окремих видів діяльності.

У листопаді 2023 року був опублікований звіт Європейської Комісії щодо України [60], у якому, зокрема, вказано на необхідність: (1) забезпечення міжгалузевої інтеграції питань довкілля та клімату в плани відновлення країни; (2) визначення стратегії зеленого відновлення для ключових секторів і пріоритетності відповідного законодавства та стандартів ЄС у Національній програмі України з прийняття актів ЄС; (3) прийняти первинне та вторинне законодавство для продовження реформ, започаткованих у сфері управління водними ресурсами та відходами; (4) прийняти закон про екологічний контроль та законодавство, яке гармонізує з *acquis* щодо промислових викидів; (5) прийняти закон про клімат та розпочати оновлення своєї довгострокової стратегії низьких викидів відповідно до рамок ЄС до 2030 року.

Це означає, що природоохоронна та кліматична політика має бути наскрізною відносно інших секторів економіки, узгодження інвестиційної політики та залучення фінансування для відновлення із цілями сталого розвитку. Зазначене знову свідчить, що наближення законодавства України в сфері охорони навколишнього середовища вимагає докорінної перебудови не лише природоохоронної галузі, а передбачає низку інституційних, економічних, ідеологічних і навіть політичних змін. Загалом досягнути обсяг цих змін можливо буде тільки ретроспективно в рамках окремого дослідження.

Підсумовуючи допустимо відзначити, що зараз Україна проходить трансформаційні процеси у напрямку формування правової бази для формування дієвої і функціональної екологічної держави. Україна як учасник міжнародних відносин послідовно бере на себе зобов'язання щодо боротьби зі зміною клімату, що проявляється у ратифікації Україною основних міжнародних договорів у цій сфері.

На національному рівні, Україна виконує курс на імплементацію в національне законодавство положень права Європейського Союзу щодо навколишнього середовища. Належна імплементація цих правил дозволить сформувавши в Україні ефективне регуляторне середовище, у якому будуть наявні умови для повної легітимації всього обсягу норм і правил спрямованих на забезпечення певних якісних показників навколишнього середовища, а також на забезпечення умов для того, щоб кожен в Україні жив у безпечному для життя і здоров'я довкіллі.

Процес становлення екологічної держави в Україні з 1991 року поділяється на два етапи, перший це формування національного законодавства та формування національних органів управління в сфері навколишнього середовища, який майже одразу відбувався із декларуванням рівняння на підходи та рішення прийняті у Європейському Союзі; другий же етап розпочався із 2014 року, з прийняття Украї-

ною на себе визначених зобов'язань у зв'язку із європейською інтеграцією та який характеризується докорінною зміною національного законодавства у сфері навколишнього середовища шляхом імплементації в нього актів Європейського Союзу, інституційними змінами на усіх рівнях державного управління, а також на рівні місцевого самоврядування та поширенням цих змін не тільки на політику держави сфері навколишнього середовища, але й на політику у сфері економіки, інвестицій, ухвалення публічно значущих рішень, повоєнної відбудови тощо. На сьогодні Україна перебуває на початку шляху реалізації другого етапу, а його втілення дозволить нашій державі підвищити інституційну спроможність в напрямку захисту та збереження навколишнього середовища.

Висновки. У цій статті екологічна держава розглядається як теоретико-правова категорія, що характеризує конституційний лад держави. На політичному рівні вона визнає важливість екологічного порядку денного для національної політики як у теперішній час, так і в майбутньому, створюючи відповідні правові, адміністративні, фінансові механізми для формування, адаптації та ефективної реалізації загальнодержавної політики у сфері екології. Екологічна держава встановлює правила поведінки, що відповідають суспільному запиту на відповідному етапі розвитку, і ці правила виконуються як державою, так і суспільством.

Застосування історичного методу дало змогу простежити зміну ролі держави щодо природи та навколишнього середовища. Спочатку держава виконувала роль арбітра у відносинах щодо природних багатств як засобів виробництва. Згодом вона «усвідомила» важливість збереження навколишнього природного середовища, подолання наслідків людської діяльності, а також необхідність створення законодавства, спрямованого на досягнення якісних характеристик стану навколишнього середовища. На сучасному етапі екологічний порядок денний інтегрується в економічну, промислову та міжнародну політику держави.

Про зародження екологічної держави як явища можна говорити з 60-70х років XX століття. Саме тоді держави почали визнавати необхідність подолання негативних наслідків людської діяльності та збереження навколишнього природного середовища для майбутніх поколінь. Ці підходи сформувалися на глобальному рівні, зокрема під егідою ООН, де держави погодилися на заходи, спрямовані на збереження і покращення стану довкілля.

Проілюстровано, що екологічні права людини як складова екологічної держави виникли насамперед на міжнародно-правовому рівні в 70–80-х роках XX століття. Вони були закріплені у низці глобальних і регіональних міжнародних документів, а згодом інтегровані у національні правові системи.

Відзначено, що процес формування екологічної держави в Україні розпочався ще в совєцький період. У цей час діяла низка норм, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища, але їхня ефективність була низькою. Це призвело до складної екологічної ситуації в Україні на початку 90-х років.

Охарактеризовано, що закріплення екологічних прав громадян у совєцькому законодавстві відбувалося поступово, фрагментарно та реактивно. Зокрема:

- Конституція УРСР 1978 року хоча і не проголошувала прямо право на безпечне довкілля, але її стаття 18 породила доктринальні дискусії щодо цього права.
- У 1989–1990 роках низка постанов Верховної Ради УРСР закріпила такі права, як участь громадян і громадських організацій у розв'язанні екологічних проблем, екологічному контролі, експертизах, а також право на доступ до екологічної інформації. Це могло бути спробою влади компенсувати негативні наслідки Чорнобильської катастрофи.
- У 1991 році Закон УРСР «Про охорону навколишнього природного середовища» закріпив екологічні права громадян на законодавчому рівні. У 1996 році ці права були відображені у Конституції України.

Доведено на основі програмних документів державного рівня, що з початку 90х років Україна орієнтувалась на Європейський Союз у розвитку законодавства в сфері охорони навколишнього середовища, ця орієнтація поглибилась із підписанням Україною Угоди про асоціацію із Європейським Союзом та подальшим поступом у європейській інтеграції.

Проілюстровано, що на сьогодні Україна активно впроваджує заходи для інтеграції екологічного порядку денного, що є центральним елементом трансформації державного управління.

Екологічна держава в Україні на сучасному етапі залишається скоріше ціллю, ніж досягнутим станом. Проте державна політика вже спрямована на поступове формування такого стану, що відповідає глобальним і європейським тенденціям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кучук, А.М., Пекарчук В.М. Методологія правових явищ в умовах сучасного правового дискурсу. *Прикарпатський юридичний вісник*. Івано-Франківськ, 2022. № 1. С. 9–12.
2. Копча В.В. Правові методи дослідження явища: загальні поняття, структура, інструментарій. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2021. № 2. С. 20–23.
3. Рабінович С.П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія: Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 576 с.
4. Пекарчук В.М. Історико-правові дослідження: особливості методології. *Юридичний науковий електронний журнал: електрон. наук. фахове вид.* 2023. № 4. С. 42–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/7> (дата звернення: 18.08.2024).
5. Dryzek John, Downes David, Hunold Christian et. al. Green States and Social Movements: Environmentalism in the United States, United Kingdom, Germany, and Norway. Oxford, Oxford University Press, 2003. 240 p.
6. Duit Andreas. Conclusion: An Emerging Ecostate? State and Environment: The Comparative Study of Environmental Governance / Duit, Andreas (ed.). Cambridge, MA, 2014. Sec. 12, p. 321–343.
7. Meadowcroft James: Greening the State. Politics and Ethics Review 2006: October, 2006, DOI: 10.3366/per.2006.2.2.109 (Last accessed: 12.08.2024).
8. Гайдамака В.О. Екологічна держава та її місце в теорії демократичної, соціальної правової держави. *Юридичний науковий електронний журнал: електрон. наук. фахове вид.* 2023. № 5. С. 21–24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/2> (дата звернення: 14.08.2024).
9. Дашковська Н.К. Правова природа та сутність екологічної держави: загальнотеоретична характеристика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2022 № 59. С. 8–11. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745>.
10. Гасай О.В., Миколишин А.Ф. Доктринальний підхід до поняття правової природи екологічної держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 25–28. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.3>.
11. Крестовська Н.М., Проць О.Є. Держава, дружна до довкілля, як протидія екологічним ризикам сучасності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 21–26. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.02>.
12. Лазаренко Я.М. Розвиток лісового законодавства України. *Право України*: Респ. юрид. журнал. Київ, 2003. № 2. С. 131–135.
13. Кондратова А.М., Сабо Ж.Б., Голубєва І.І. Історико-правовий аналіз становлення екологічного законодавства в Україні. *Молодий вчений*. 2023, № 2 (114). С. 77–81. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-2-114-15>.
14. Тішкова Н. Державне управління охороною навколишнього середовища на українських землях: ретроспективний аналіз. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016, вип. 3 (30), С. 34–42.
15. Савчин А.М. Становлення конституційно-правових засад та гарантій права на безпечне довкілля в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Том 1. № 81. С. 145–150.
16. Андрейцев В.І. Екологічне право України: проблеми інтеграції та диференціації. Проблеми інтеграції та диференціації в екологічному праві: матеріали Всеукраїнського наук.-практ. круглого столу (м. Дніпропетровськ, 25 вересн. 2014 р.). – С. 5–33.
17. Краснікова О. Чорноморська торгівля Київської Русі та Хозарського каганату в IX–X століттях. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць*. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. Вип. 14. С. 23–30.
18. Даньків Й.Я., Остапчук В.Й., Даньків Н.М. Економіка, управління, облік та право України-Русі IX–XIV ст. (короткий історичний огляд). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Економіка. 2015. Вип. 1(2). С. 86–90.
19. Волятицька Н.Л. Періоди становлення інституту конституційних засад в екологічному праві. *Право і Безпека*. 2005, № 6. С. 147–152.
20. Полубатко В. Історичний аспект становлення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля. *Юридичний бюлетень: наук. журн.* Одеса, ОДУВС, 2019. Вип. 10 (10). С. 21–32.
21. Коритко Л.Я. Становлення і розвиток природоохоронних інститутів в Австро-Угорській імперії: історико-правий вимір (на матеріалах Східної Галичини 1867–1918 рр.): автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Львів, 2017. 42 с.

22. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. URL: http://history.org.ua/LiberUA/UINakUgIspr_1845/UINakUgIspr_1845.pdf (дата звернення: 16.08.2024).
23. Curt Meine. Conservation Movement, Historical. Encyclopedia of Biodiversity / ed. Levin S.A. Waltham, M.A: Academic Press, 2013. second edition, Volume 2, pp. 278–288.
24. Charles-François Mathis. Environmental Mobilization in Europe and the United States: An Overview at the Start of the 20 Century. *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*. Volume 113, Issue 1, 2012, pp. 15–27. DOI: <https://doi.org/10.3917/vin.113.0015>.
25. Weiner D. Models of Nature: Ecology, Conservation, and Cultural Revolution in Soviet Russia. Bloomington: Indiana University Press. 1988. 312 p.
26. History. IUCN. URL: <https://iucn.org/our-union/commissions/world-commission-environmental-law/our-work/history> (дата звернення: 21.08.2024).
27. United Nations Digital Library System. URL: [https://digitallibrary.un.org/record/214491/files/E_RES_1346\(XLV\)-EN.pdf?ln=en](https://digitallibrary.un.org/record/214491/files/E_RES_1346(XLV)-EN.pdf?ln=en) (дата звернення: 21.08.2024).
28. United Nations – Office of Legal Affairs. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_ph_e.pdf?_gl=1*zlhbrbx*_ga*NTY1MjgzMzg3LjE3MjAzNTc2Njk.*_ga_TK9BQL5X7Z*MTcyMDM1NzY2OS4xLjEuMTcyMDM1ODg5OC4wLjAuMA (дата звернення: 21.08.2024).
29. Казак Р. Конференція ООН у Стокгольмі 1972 р.: значення для України та світу. *Law. State. Technology*. 2022 Вип. 1, с. 3–9. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2022-1-1>.
30. Bill L. Long: International Environmental Issues and the OECD 1950-2000: An Historical Perspective. OECD Publishing, Paris. 2000. 151 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264181113-en>.
31. Гетьман А.П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля. *Право України*. Київ. 2011. № 2. С. 11–19.
32. Бусуйок Д.В. Принципи побудови системи органів державного управління. *Правова держава: Щорічник наукових праць*. Київ. 2010. Вип. 21. С. 398–405.
33. ІПС ЛІГА:ЗАКОН – система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази. Закон Української Совецької Соціалістичної Республіки Про затвердження Указів Президії Верховної Ради Української РСР про перетворення Міністерства будівництва Української РСР, про утворення Державного комітету Ради Міністрів Української РСР по охороні природи і внесення змін до статей 45, 48 і 49 Конституції (Основного Закону) Української РСР. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t670024?an=4&ed=1967_04_12 (дата звернення: 21.08.2024).
34. Tews K., Busch P., Jörgens H. The diffusion of new environmental policy instruments. *European Journal of Political Research*, 2003. Volume 42. Issue 4, pp. 569–600. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00096>.
35. Conferences | Environment and sustainable development. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992> (дата звернення: 21.08.2024).
36. IPCC – Intergovernmental Panel on Climate Change. IPCC – Intergovernmental Panel on Climate Change. URL: https://archive.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_first_assessment_1990_wg1.shtml (date of access: 21.08.2024).
37. Tim Hayward. Constitutional Environmental Right. Oxford University Press. 2005. 249 p.
38. Official Document System – UN. URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/424/85/pdf/nr042485.pdf> (дата звернення: 21.08.2024).
39. 1987: Brundtland Report. Bundesamt für Raumentwicklung ARE. URL: <https://www.aren.admin.ch/aren/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html> (date of access: 21.08.2024).
40. Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2024-r#Text> (дата звернення: 21.08.2024).
41. David R. Boyd. The Constitutional Right to a Healthy Environment. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*. 2012. 54:4, p. 3–15. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/00139157.2012.691392> (last accessed: 21.08.2024).
42. Dupuy Pierre-Marie. Soft Law and the International Law of the Environment. *Michigan Journal of International Law*. 1990. Vol. 12. Issue 2, pp. 421–435. URL: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol12/iss2/4> (last accessed: 21.08.2024).

43. Гайдай А.М. Становлення і розвиток конституційних засад екологічного права в УСРР-УРСР (1917–1977 рр.). *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 257–261.
44. Блоха К. Історико-правовий аналіз становлення та розвитку інституту державного управління у сфері екології. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 53–56.
45. Гетьман А.П. Доктрина екологічного права та законодавства України. Харків: Оберіг, 2019. 336 с.
46. Костицький В. Конституційне регулювання охорони довкілля: український та світовий досвід. *Право України*. 2003. № 10. С. 49–55.
47. Lael K Weis. Environmental constitutionalism: Aspiration or transformation?. *International Journal of Constitutional Law*, 2018. Volume 16. Issue 3, pp. 836–870. DOI: <https://doi.org/10.1093/icon/moy063>
48. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 21.08.2024).
49. Анісімова Г.В. Концептуальні основи права природокористування в роботах В.Л. Мунтяна. Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті д-ра юрид. наук, проф. Василя Лук'яновича Мунтяна з нагоди 95-річчя від Дня народж. (м. Чернівці, 26 трав. 2017 р.). Чернівці, 2017. С. 33–37.
50. Лісогорова К.М. Природоресурсне законодавство в Україні у 1960–1980-х роках. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2018. № 3. С. 34–37.
51. Костицький В.В. Принципи екологічного права як методологічні засади кодифікації екологічного законодавства. *Екологічне право України: деякі проблеми теорії та кодифікації. Право України*. 1998. № 1. С. 67–72.
52. Ільків Н.В. Шляхи екологізації конституційних норм. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія: Право. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2013. – Т. 2. Вип. 22. Ч. 1. С. 76–79.
53. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-вр#Text> (дата звернення: 21.08.2024).
54. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 21.08.2024).
55. ІПС ЛІГА:ЗАКОН – система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази. Щодо затвердження Базового плану адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Базовий план апроксимації). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN81968> (дата звернення: 21.08.2024).
56. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-р#Text> (дата звернення: 21.08.2024).
57. Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2021-р#Text> (дата звернення: 21.08.2024).
58. Environmental Management in Eastern Europe, Caucasus and Central Asia. OECD iLibrary. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264008991-en.pdf?expires=1724057929&id=id&accname=guest&checksum=53136B9FEA9F5FEB00C17F223152A9D8> (date of access: 21.08.2024).
59. Чому Україна отримала одиницю за відповідність європейському законодавству в галузі довкілля?. VoxUkraine / «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну. URL: <https://voxukraine.org/chomu-ukrayina-otrymala-odynytsyu-za-vidpovidnist-yevropejskomu-zakonodavstvu-v-galuzi-dovkillya> (дата звернення: 21.08.2024).
60. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 21.08.2024).